

ביאורים

הפסוקים הראשונים של מעשה בראשית לימדו אותנו שכל הבריאה כולה נבראה מחומר ראשוני אשר מורכב מארבעה יסודות. כל הנבראים מורכבים מארבעה יסודות אלו והשוני ביניהם נובע מהמינון השונה שלהם בכל נברא. המשך פסוקי הבריאה אף מספרים שהנבראים הם בעלי תכונות שונות מאשר ארבעת היסודות שמהם מורכבים.

לעומת זאת, שלמה המלך, בספרו קהלת, טוען טענה הפוכה לגמרי. טענתו המרכזית היא שהנבראים נושאים את התכונות של חומרי היסוד אשר מרכיבים אותם. קהלת נזקק לסוגיה זו מכיוון שהוא מחפש אחר משמעות החיים. קהלת פותח את ספרו בקביעה ש'הכל הבל'. הכל זמני וחולף כמו הבל פיו של האדם אשר בין רגע נעלם כאיננו. קהלת חותר לחפש אחר דבר קבוע ויציב אשר יכול להוות בסיס ראשוני למוסר ומשמעות שאינה משתנים. כראיה לכך הוא מביא את ארבעת היסודות אשר מהם כל המציאות נבראה. יסודות אלו יכולים להשתנות בהתאם לסביבה. כמו שיסודות כימיים משנים את צורתיהם בעקבות הרכבה עם יסודות נוספים, כך יסודות הבריאה משתנים ואינם קבועים. קהלת מציין שמכיוון שכל הנבראים מורכבים מארבעת יסודות אלו יש להם בהכרח אותן תכונות יסוד ולכן כל הבריאה כולה היא הבל, דהיינו משתנה ואינה נצחית. היסוד היחידי שאינו בר שינוי הוא יסוד העפר, הנמוך והשפל שבכולם. חוסר השינוי שקיים בו אינו מעיד על מעלה אלא על שפלות. תכונה זו אינה יכולה לתת משמעות וטעם לחיים לאדם אשר מחפש להילחם נגד יסוד העפר שקיים בו אשר דוחף אותו לחוסר עשייה והשתנות.

אך לא רק דברי קהלת מהווים סתירה לפסוקים בספר בראשית. גם ההתבוננות על חוקי הטבע וכן חקירה ועיון שכלי יכולים להביא אותנו למסקנה זו. אין ספק, שתכונה של חומר תתחזק כאשר נחבר אליו חומר בעל תכונה זהה. כמו שנתך ונצרך פלדה וברזל יחד, המתכת החדשה תקבל את תכונת החוזק משני סוגי החומרים ותהיה חזקה ועמידה.

יוצא אפוא שיש סתירה בין דברי התורה לבין דברי קהלת. כמו כן, אנו רואים שתי תופעות טבע, האחת מצביעה על כך שתכונות חומר שונות מהיסודות המרכיבים אותו, ומאידך אנו רואים חומרים שכשנוסיף להם חומרים בעלי תכונות שוות, הם יתחזקו יותר בתכונתם זו ולא ישתנו לתכונה אחרת שלילית. סתירות אלו יבאר הר"ן בהמשך דרשתו.

הרחבות

• היחס המדעי לארבעת היסודות

שהמרכיבים האלה הרקבו מפשוטים. הזכרנו בהרחבות לעיל (כט אדר א) שתפיסתו של הר"ן היא שכל חומר בעולם מורכב מארבעה יסודות: עפר, מים, רוח ואש. אולם לכאורה נראה שגישה זו אינה מסתדרת עם המדע המודרני, שכן:

א. המים עצמם מורכבים מאטומים של מימן וחמצן (H_2O). אם כן כיצד ניתן לקרוא להם יסוד?
ב. על פי המדע כיום יש 118 יסודות כימיים (אטומים), כאשר כל אטום מורכב משלושה חלקיקים בסיסיים: פרוטונים, אלקטרונים ונייטרונים. אם כן, יש רק שלושה חלקיקים בסיסיים ולא ארבעה?
בעקבות שאלות אלו והשאלות שהזכרנו בהרחבות לעיל, יש שטענו שהמדע המודרני חולק על תפיסת ארבעת היסודות שציין הר"ן [יד פשוטה, הלכות יסודי התורה, הקדמה לפרק ד].

לעומתם, הרבי מליובאוויטש, שמעבר לגדלותו בתורה היה בקיא עצום במדעים, יישב תפיסה זו עם המדע של ימינו. 'הרבי' הסביר באחד ממכתביו שאין קושיה מכך שהמדע מכיר היום חלקיקים בסיסיים יותר מארבעת היסודות. הסיבה לכך היא שארבעת היסודות אינם חלקיקי החומר הבסיסיים ביותר אותם לא ניתן לפרק, אלא הם כביכול 'אבני הבניין' שמהם מורכב כל דבר הקיים בעולם. על פי הסבר זה מובן גם שהעובדה שניתן לפרק את המים לחומרים אחרים, אינה מערערת את הגדרתם כ'יסוד'.

'הרבי' מציע אפשרות נוספת ליישב את תפיסת ארבעת היסודות עם המדע המודרני, על פי ההסבר שהיסודות מסמלים ארבע תכונות הקיימות בכל חומר: חום, קור, יובש ולחות. אולם מדברי הר"ן נראה שלא ביאר באופן זה. 'הרבי' הוסיף הסבר שלישי, על פיו ארבעת היסודות מבטאים מושגים בפיזיקה גבוהה [עיון בליקוטי שיחות כרך לח, עמוד 184].

שאלות לדיון

בהמשך לשאלה מיום כח אדר א - גם אם ניתן לומר שהר"ן כתב את דבריו על פי חכמי המדע שבעבר, האם נוכל לומר זאת על ספר קהלת? הייתכן שנכתבו בו דברים לא נכונים חס ושלום?

מדברי הר"ן עולה שדבר שלם אינו משתנה לעולם. האם אין זה משעמם?

לעילוי נשמת ההרואים בפיגוע במרכז הרב הי"ד

והנה זה כלו, אף על פי שאמת אותו טבע ההינה, ונמשכו עליו דברי רבותינו זכרונם לברכה, יראה זר מאד בעיון בהפך ממה שנבנה עליו ספר "קהלת", כי הוא פסק הדין בתחלת ספרו היות כל הנמצאים שתחת הגלגל הבל ובלתי בעלי קיום והעמדה, ואחר גזרתו זאת הוכיח אותו בראיות, והכלל שעליו סובבות ראיותיו כלן הוא: שאחר שהמרכיבים האלה הרקבו מפשוטים. שהם בעלי תנועה ושנוי - שהוא מן המחיב. שהמרכיבים מהם יהיו באותה תכונה. עצמה, כי שם גם כן הזכיר היסודות כלם, ואמר שאין לאחד מהם קיום והעמדה בלתי ליותר חסר שבהם, והוא יסוד הארץ, והוא אמרו (קהלת א ד): "והארץ לעולם עמדת", ואחר כך באר ששלישת היסודות האחרים אשר הם ראויים לתת שלמות למרכיב, וכל שכן בבעלי חיים, ובפרט האדם, מפני שאיכותיו אשר בהן יתקיים הן: החם והלחות, ובכל השלישה יסודות נמצאת איכות אחת מאלו, והיה ראוי אם כן שכל אלו יתנו לאדם המרכיב מהם קיום והעמדה, אמר שזה בלתי אפשר, בהיות כל אחד מהם בעל השתנות. והתחיל זה ביסוד ה"אש", ורמז בו בהזכירו המניע אותו, באמרו (שם ה): "וְזָרַח הַשֶּׁמֶשׁ וּבָא הַשְּׁמַשׁ" וגו', ואמר גם כן ביסוד ה"רוח", באמרו (שם ו): "סוּבַב סִבָּב הוֹלֵךְ הַרוּחַ", וביסוד ה"מים", באמרו (שם ז): "כָּל הַנְּחָלִים הַלְכִים אֶל הַיָּם" וגו'.

העולה מדבריו אם כן, שאחרי היות הדברים אשר הרקב מהם הנמצא התחנותו בעלי שנוי וחסרון, אי אפשר שיהיה המרכיב מהם יותר שלם מהם. ואחר שהוכיח זה מצד אלו הטענות, אמת גזרתו מצד הנמצא בחוש, כי כל המרכיבים דורכים דרך פשוטיהם ויוצאים בעקבותיהם - להיות כל עניניהם שנוי ותמורה. ואם כן, דברי שלמה וטענותיו סותרים הכלל אשר הנחנו. והעיון גם כן יגזר זה, כי ראוי שבהנמצא דבר אחד לבדו על איזו תכונה אם טוב ואם רע, בהצטרף אליו פרט חשויב או חסר כמוהו, תתחזק התכונה ההיא מאשר היתה בתחלה. ותתחייב לפי זה בין אלו הדברים סתירה.

הקושייה
מקוהלת

המורכב לא יותר
שלם מחלקיו

גזרתו - קביעת טענתו. **המחיב** - הכרחי. **באותה תכונה** - של פשוטים. **שם** - בקהלת. **בלתי** - מלבד. **שאיכותיו** - מזג גופו. **אמת גזרתו** - הוכיח טענתו. **מצד הנמצא בחוש** - כנראה כוונתו לפסוק "כל הדברים יגעים" (נחלשים). **דורכים דרך פשוטיהם** - נוהגים כמנהג היסודות הפשוטים המרכיבים אותם. **מאשר** - יותר מאשר.